

Наиље Маља Имами

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

316.75(=18:163.41)

94:323.1(=18:163.41)

<https://doi.org/10.18485/climb.2017.5.1.ch16>

Лидија Беко

Универзитет у Београду

Рударско-геолошки факултет

СРПСКО-АЛБАНСКИ КУЛТУРНИ И ФОЛКЛОРНИ УТИЦАЈ НА НАУКУ И ЈЕЗИК

Сажетак

Срби и Албанци су два народа који читав миленијум живе у суседству на Балканском полуострву и у њиховим језицима налазе се трагови како појединим позајмљеницама тако и у калковима речи. Међутицаји вековима су зависили од историјске околности кроз која су пролазила два народа, ступњем културног развоја и могућностима међусобне културне артикулације. Протекло је више векова до првих контаката учених људи са културом суседа, најпре од стране Срба (Доситеј, Вук). Вековни српско-албански језички и фолклорни контакти изазвали су посебну пажњу бројних страних лингвиста, фолклориста и балканолога. Нарочито занимање су побудила фолклорна српско-албанска прожимања. Овим радом жеља нам је да подстакнемо даља истраживања на том пољу

Кључне речи: албански језик, српски језик, наука, језик, лексика, фолклор, култура.

Писаних трагова Албанаца сачуваних до XV века скоро да и нема. Барски надбискуп Гулиелм Адам у свом извештају Римској

курији 1332. наводи: “Иако Албанци имају сасвим различит језик од латинског, они се ипак служе латинским писмом и све су им књиге писане њиме”. Међутим, Римска католичка црква и Византисјка православна црква вековима су онемогућавале развој албанског писаног језика. У контактима с другима балканским властелама користили су, како наводи албанолог Милан Шуфлај, „сва три писмена језика Европе: латински, грчки и славенски“ (Šufflay, 1925 : 131).

У српском језику албанског су порекла речи *ватра* (“ватер”, односно “вотер” - огњиште), *магарац* (“магар”, у ст. алб. “гар”), *шут* (“шут”), *балег* (“балг”), *брина* (“брињ” - падина). Од албанског глагола “гриј” (сецкати, грицкати) настао је српски назив за мољца сукнара *гриња*. Такође из албанског језика потичу речи *гуша* (“гуш”) и *љага* (“љаг” - капља) и др (Imati, 2012 : 139).

Позајмљенице из српског језика у албански језик су из разних области живота, али међу њима доминирају термини из пољопривреде: *багти* (“стока” од речи богат), *огич* (“ован предводник” од старословенске речи “гич” - усукани рогови), *обор*, *кош*, *сокољ* (соко), *опинг* (опанак), *кастровец* (краставац), *реп* (репа), *прашит* (опрашити, окопати), *косит* (косити), *сан* (сено), *гатој* (“месити” од речи готовити), *возит* (“веслати” од возити, пловити), *поткуа* (потковица), *поросит* (поручити), *буј* (“ноћити”, од речи будити), *вобект* (“сиромашан”, од убог), *роб*, *бујар* (бољар - племић), *крахин* (крајина), *закон* (“обичај”), *вурколлак* (вукодлак), *труп* (човечји), *крешник* (крајишник) и др (Stanišić 1995 62 :125).

У каквим су међусобним релацијама били Срби и Албанци, стручњаци откривају у њиховом језику, које указују да је албанска сточарска терминологија имала утицаја на српски језик, а српска аграрна на албански језик. Српска реч “шиљег” је позајмљеница из албанског језика “шељег” која је настала од старе словенске речи истог значења “селетак”. У српском језику албанског су порекла. Један број речи које се користе не само у српском језику него и у другим балканским језицима, као нпр.: *балег* (balgë), *цјап* (јарац) /сјар/, *чуке* (чука) /çukë/, *магар* (магарац) /magar/, *штрунге* (струга) /shtrungë/, *шут* (сукаст) /shyt/, *ватер* (огњиште) /vatër/ и др. Албанска лингвисткиња Анила Омари истиче да: „Утицај албанске лексике у периферним говорима српског језика је мањи, али не мање

важан. Он је више присутан у пастирским и сточарским областима, материјалне и пољопривредне културе, али и у области друштвених односа и у духовном животу. Речи албанског порекла имају ограничено простирање у говорима Црне Горе, Косова и Западне Македоније, тамо где је било густо насељено албанско и словенско становништво“ (Omari 2012 : 402).

Први културни додир с Албанцима код Срба успоставио је просветитељ Доситеј Обрадовић. Када је 1768. обишао Епир, он се задржао неколико месеци у Хормову, код Ђирокастре, у Јужној Албанији, где је научио албански језик. “Ја сам већ могао доста добро албански говорити. Њи[х]ов је језик прост и зато ласно се даје научити; а с нашим словима пише се, колико да су за њега начињена. И тако сваки дан би[х] писао по који разговор и наизуст изучио. Том се Албанези чуђаху и радоваху, видећи, што никад пре тога нису вид’ли, да се њ[х]ов језик тако лепо даје писати.”

Две године касније у Венецији упознао је, како сам каже, “некога попа Теодора”, реч је о албанском просветитељу Теодору Хаџифилипију (Даскал Тодри) “који је и на штампу издао био нешто албански с грческимима”. Доситеј је сматрао да се грчким словима није могло писати “као са славенскимима” (Доситеј, 1783, б.п.).

Велики реформатор српског језика, који је народни језик увео у српску књижевност, Вук Караџић почео је да се интересује и за албански језик када му је слависта Јернеј Копитар, главни библиотекар Царске дворске библиотеке у Бечу, сугерисао 1826. године да проучи албански језик. Те исте године Вук је писао Руској академији да намерава да изради “бугарску и арнаутску граматiku”. Тада је руски научник П. И. Кепен предложио руском Министарству просвете да се Вуку повери проучавање “Албанског или Арнаутског језика, самобитног, древног Европског”.

Међутим, Вук није успео да оствари жељу да обиђе крајеве у којима живе Албанци, “да познам добро језик и обичаје оније народа” и да напише “арнаутску граматiku” и “мали рјечник”. Успео је да испуни молбу Јернеја Копитара да му обезбеди превод Светог писма на албански језик које је на Крфу издало Енглеско библијско друштво, са чијим се представником Х. Д. Ливзом (Leevs) лично познавао. Реч је о Новом завету које на албански превео највероватније Ванџел Мекси (Стојанчевић, 1962 237-240).

Вук Караџић послао је Јернеју Копитару у Беч 12 краћих албанских народних песама са Косова (3 лирске и 9 епских) и једну енигматичну питалицу (врсту загонтеке). (Арнаутске песме 1972 : 350-359).

Прве две песме Вук је, како сам каже, „преписао“ од једног калуђера који је из Пећи био дошао у Крагујевац. Прва песма “Mori Hollë, kush të hoq-e” (Мори Холе, ко те уграби) је лирске природе. На реторичко питање лепотица Хола одговара да ју је уграбио Мустафа Ујка са једним другом, те је зато и платио главом. Друга песма „More Varjo, bir i Imerit” „Море Барјо, син Имеров) у тринаест стихова, епске је природе. Опева борбу јунака Барје (Барје, Бајрама) против Хасан бега, Јусуф Требине, Муртез аге и извесног Даута, зато што му је овај, како каже последњи стих, посекао рођака. [...]

Нешто касније у лето 1830. године Вукова настојања на овоме послу дају већи резултат. Он је у току боравка у манастиру Студеница и у Карановцу (Краљево) записао од билингвалног Довице Обадовића, из Ђураковца код Пећи, десет албанских народних песама и поментуту загонетку, који је и помагао Вуку у њиховом превођењу на српскохрватски [...]. Наиме, прва песма исказана од Обадовића „Çou ti Memë, shiloma atin” (Устани Мемо, оседлај ми ата) у 32 стиха, опева борбу јунака Мехмет бега, како се назива у песми, у двобоју са скадарским везиром где гине јуначки, али страда и његов противник. [...] Друга песма „Qen Vuçeta ish livdua” „Пас Вучета се фалио) у 27 стихова, опева убиство Вучете на путу за Сеницу од стране Адем паше – чувара царског друма. У трећој песми “Nima pasha m’at të bardhë” (Нима паша на ату беломе) у девет стихова, опева се његов борбени поход на Рожај и његово насилно покоривање Пештера, при чему су му погинула и два бајрактара. Четврта песма „Dorgudoni në bjeshk’ te naltë” “Доргудони у високој планини – је епско-баладичне природе. Питању жена да ли је порасла мала Раза, одговара Доргудони да је порасла и да се већ удала, додајући да благо мужу који ју је оженио [...].

Пета песма у девет стихова представља рудиментарни облик албанске косовске општепознате песме о качаку Кећ Хусеину која опева његово јунаштво против турских сејмена, које убија оправдано зато што злостављају и пљачкају народ. У шестој песми младић изражава нежна осећања танковитој лепотици, а она му узвраћа позивом

да јој дође прокрај шумарка. Испод ове лепе лирске љубавне песме од четири стиха, Вук је записао: „Штета што Обадовић не знаде више од ове пјесме!“.

Идућа седма, такође лирска песма, у шеснаест стихова са дванаест понављаних рефрена: „Nonë, mori nonë“ (Мајко, мори мајко) са варијацијама, опева душевну узнемирот девојке приликом њене удаје на далеко и за непознатог човека. У осмој епској песми, у седам стихова, неименовани јунак, наоружан дугом позлаћеном пушком, изражава да ће, по цену губитка целог иметка (стоку и чифлук) за живота заштитити пријатеља кога прогања паша [...]. У деветој песми, у девет стихова, опева како се Ђока Прела вади јатаган и иде да нападне неименованог Гусињанина, који га је био увредио, док у десетој последњој песми, такође епског карактера, у седам стихова, истиче успешну борбу једнооруког Авдуљ Усе у заштити својих пет стотина оваца од отимача који су му испречили на путу.

Последњи једанаести текст, који је Вук записао од ђураковачког казивача, Довице Обадовића, представља, као што смо већ напред рекли, врсту загонетке чији се смисао своди на међусобне односе чланова једне фамилије (Плана 1987: 59-60).

Те песме су побудиле велико интересовање научних кругова у свету. Њих је анализирао и аустријски албаноолог Норберт Јокл у чланку „Арнаутске песме“, који је објавио у Београду на немачком у Зборнику филолошких и лингвистичких студија, посвећеном 25-годишњици научног рада Александра Белића. У чланку је посебно истакао да је Вук разликовао албанске фрикативе “dh” и “th”, као и мукло е (ë). (Jokl 1921 33-87).

Колико је познато, први превод неког текста са албанског на српски био је превод Бранислава Нушића три кратке лирске албанске народне песме коју је објавио 1885. у часопису Бранково коло, под насловом „Цвеће са истока“. Једна од тих песама је:

Камен по камен, па се кула диже,
 А дан по дан, па се живот ниже,
 А реч по реч, па ето белаја,
 А поглед по поглед, па ето севдаја;
 А ти си лепа, па севдај на мене,
 (Дај Боже, на добро нека се окрене!)

Ал' си ти билбил, што поврх свих реза
 Излетео је већем из кавеза,
 Па да знам да ћу чак и сраман бити,
 Ја те морам својом руком ухватити. (Бранково коло 1885 : 334).

Сликар Паја Јовановић је насликао већи број платна (жанр-сцена) с мотивима из живота и обичаја Албанаца. Данас се оне налазе у многим музејима и галеријама света, као и у приватним колекцијама. Бављење албанским мотивима започео је када му је професор сликања у Бечу предложио да посети Херцеговину, Црну Гору и Северну Албанију. У Скадру се 1880. упознао и дружио с тада младим албанским сликаром, фотографом и архитектом Кољом Идроменом. Убрзо, по повратку, с њим је 1883. потписао уговор лондонски трговац уметничким сликама Валис да за познату галерију “Френч” десет година слика платна по мотивима из тих предела. Насликао већи број платна с мотивима из живота и обичаја Албанаца. Међу најпознатијим су “Борба петлова” (златна медаља у Бечу 1898), “Игра с мачевима” или “Арбанас игра под оружјем”, “Арбанас на стражи”, “Крвна освета” (француски назив “Издајица”), “Умир крви”, “Арбанас крај огњишта”, “Арбанас”, “Арбанас проси девојку”, “Арнаутска млада”, “Отмица Албанке”, “Арнаут с чибуком”, “Арбанаси играју трик-трак”, “Арнаутски двобој”, “Прича о Косову”, “Песма о Скендербегу” и др (Hudhri 2012 : 218).

Прво настојање да се проучава албански језик на Београдском универзитету јавило се 1905. када је донета уредба којом се предвиђа увођење наставе “арбанаског језика и литературе, која би имала бити поверена једноме лектору”. Наставу је требало да води Жорж Мекси, професор из Атине, али се ово настојање тада није остварило. Поставши ректор Београдског универзитета 1907. чувени српски научник Јован Цвијић је у свом инагурационом говору истакао: “Особито се пространо, и већим делом ново, поље рада може остварити, кад започну студије о *етнографији, језику и дијалектима Арбанаса и балканских Турака*. Наши лингвисти требало би да израде граматику и да скупе народне умотворине Арбанаса” (Цвијић 1907).

Хенрик Барић је први научник међу Србима који је темељно почео да проучава албански језик. Иницирао је да се у оквиру Семинара из упоредне граматике индоевропских језика, школске

1920/21, уведу предмети Историја и Граматика албанског језика. Савет Филозофског факултета Београдског универзитета је 30. маја 1925. донео одлуку да се оснује “Семинар за арбанаску филологију”, који је поверен др Хенрику Барићу. Већ 1923. покренуо је часопис *Архив за арбанашку старину, језик и етнографију*, први албанолошки часопис у свету. Власник часописа био је професор универзитета, светски познат етнолог Тихомир Р. Ђорђевић. У уводној речи, коју су потписали Т. Р. Ђорђевић и Х. Барић, истиче се да је главни разлог за покретање тог часописа што се осећа “јачи интерес за испитивање прошлости, обичаја и језика старих наших суседа Арбанаса, чија је историја кроз векове била у врло тесној вези са историјом српског народа” (Архив 1: 1923, б.п.).

Часопис је одмах побудио велику пажњу и углед у свету. У приказу прве свеске, историчар Мита Костић наводи да би Београд убрзо могао да постане “центар и за арбанашке студије”. Похвалио је “строга објективан, академски начин расправљања наших научника о свим, па и о политичко-историјским питањима и додирним тачкама између нашег и арбанаског народа, без тенденције и задње мисли” (Костић, 1924 : 715-718).

Часопис је излази од 1923 до 1926. године. У њему су познати светски и домаћи научници на својим језицима објављивали радове из области албанологије, међу њима: Карл Треимер, Norbert Jokl, Вилхелм Меуер-Либке, Петар Скок, Рајко Нахтигал, Milan Šuffly, Владимир Чоровић, Глиша Елезовић, Веселин Чајкановић и др. Часопис садржи мериторне критичке приказе књига и чланака који се баве албанологијом или је дотичу у свету.

У оквиру покренуте едиције “Библиотека Архива за арбанашку старину, језик и етнологију”, објављен је 1925. научни рад хрватског албанолога Милана Шуфлаја Срби и Арбанаси – Њихова симбиоза у средњем веку. У предговору, српски историчар Станоје Станојевић истиче: “Писац ове књиге успео је да помоћу ризнице свога солидног знања, својом сјајном ерудицијом, фином и реалним осећањем прошлости и одличном методом, прикаже историски живот у Албанији, особито у оном делу Албаније, где се он везује са животом и прошлошћу нашег народса.” (Šufflay 1925 : III).

Преко разних докумената Шуфлај открива да су се у митрополији у Драчу у 13. и 14. веку, променом власти, наизменице мењали верски утицаји католичке и православне цркве, при чему се нису реметили међусобни односи: “Између Истока и Запада осцилирају ту свјетовни велможе, мијењају се бискупи једне и друге вјероисповијести. Али дуга борба папинства и Бизанта на арбанаском тлу никада не добива сурове облике. О вјерском фанатизму нема трага. Насупрот имаде знакова, да вјерских опрека ови крајеви нису никада дубоко осјећали. Имаде јасних знакова чисте симбиозе између католичанства и православља. Тек турска погибао учинила је из Арбанаса свјесну утврду католичанства према исламу” (Šufflay 1925: 94).

Једном од најомиљенијих јунака у српској народној поезији, неустрашивом Краљевићу Марку, који штити рају од насилника, главни противник је Муса Кесеџија, “човек с три срца”, од којег “пишти љута сиротиња”. «Кесеџија» је додат Мусином имену, јер се под тим подразумевао да је “истрајан борац који сече главе противника”. Помиње се и под именом Муса Арбанаса (Арбанас се везује за некадашње топониме Арбанас или Арбанасин.) Посебну пажњу привлачи песма у којој уз помоћ гује Марко убија Мусу, после чега болно завапи: “Јаох мене до бога милога, ђе погубих од себе бољег!” То је редак пример у народној поезији да се непријатељу одаје високо признање. (Банашевић, 1935).

Албански народни певач такође је опевао двобој између Марка и Мусе, с том разликом што код њега султан шаље заточеног Марка да се обрачуна с Мусом, који се одметнуо од власти. У више варијаната народни певач проклиње Марка што је нечасно убио Мусу: “Бог убио тога Краљевића Марка, који на бесу посече човека”. У једној песми се, пак, Марко и Муса на крају братиме: “Увек да нам Бог помаже, да сабља наша зловника сече!” (Imati 2017: 8).

У српској епској поезији помиње се учешће Албанаца у Косовској бици. У збирци коју је сакупио Новица Шаулић, налазе се стихови: “Док ево ти Мусе Арбанаса,/ За њим шесет и двије хиљаде...” Без обзира на аутентичност личности под именом Муса, и претераност броја, народни певач наводи Албанце као савезнике Срба у пресудној бици између Османлија и балканских народа. У косовском циклусу (Лазарицама), кнез Лазар шаље глас у Скадар “миломе зету Зећанину

Балши” да скупи Зећане јунаке “и са њима љуте Арбанасе” (Imati 2017: 19).

Народни рапсоди, српски, албански и муслимани босански, Косовску битку су уз гусле опевали из угла свог етноса. Америчка социолошкиња Ана ди Лелио устиче да није реч о једноставној разлици између хришћанских и муслиманских песама. „Кнежева вечера, сцена налик ‘Тајној вечери’, која се одиграва уочи битке, кад Лазар, слично Исусу, предвиђа да ће га Обилић издати, свакако заузима централно место у српском епу, али је присутна и у песмама босанских муслимана који су у њих укључили ‘српско-хрватску’ традицију. Те сцене уопште нема у албанској епици у којој владарску фигуру представља султан челник муслиманског друштва у рату, а не Лазар, хришћански кнез који брани своју земљу“ (Lelio 2010: 87).

У албанској народној поезији сачуване су 22 епске песме о том догађају (укупно око 5.000 стихова), у којима доминира мотив како Милош убија цара Мурата. Анализирајући једну од варијаната албанску песму о Косовској бици, српски етнолог и фолклориста Веселин Чајкановић констатовао је: „Интересантно је да је у арбанашком епу централна личност Милош. Од њега тражи султан градове, и он је тај који, без Лазара и чак и против Лазара организује отпор. Према томе, ако би се српска епопеја о косовском боју, оваква какву је имамо сада, и могла назвати именом Лазаревим (...), арбанашка епопеја о истом предмету није ништа друго него песма о Милошу. Такво стање ствари извесно је старије, примитивније. Оно нам чак даје права на претпоставку да је можда и у српском косовском циклусу, првобитно, главну улогу играо Милош (или какав епски јунак на чије је место дошао Милош Обилић)“ (Чајкановић, 1923: 68).

Чајкановић налази следеће мотиве за које није нашао паралеле у српском косовским песмама: превођење војске кроз море, које је пред војском устукнуло; истеривање воде из камена; покушај младих девојака да војску саблазне; кључеви које Милош носи у брковима; Милош носи своју рођену главу под пазухом; постанак лековитог извора на месту где је Милош „остао“, а по легендама „топли извори и њихов постанак често се доводи у везу са херојима“ (Чајкановић, 1923, 70, 74, 77).

Фолклориста Алберт Б. Лорд је мишљења да је албанска епска традиција делимично „изведена из легенди о косовском региону и неких религијских легенди познатих муслиманским певачима“. Стога закључује: „Културна размена није се одвијала само у једном смеру дуж трговачких путева и кроз административну размену између севера и југа. Важно је било то што су се културе сретале у муслиманским популацијама на међутериторијама, нарочито у популацији албанског порекла у Санџаку која је онда могла да ствара нову, јаку традицију епске песме.“ (Lord 2010: 218).

Албански фолклориста Ригелс Халили истиче важност традиције из које потиче рапсода по чијим усменом казивању су забележене народне песме. „Босанска традиција жива је превасходно међу муслиманима, српска и црногорска међу православним хришћанима, албанска међу муслиманима и католицима“ (Halili 2016: 139).

Српски филолог и балканиста Милан Будимир наводи да епске арбанашке песме које је сакупио Вук указују на старији облик имена јунака Милоша Обилића, које је било Копилић. „Овај старији облик двапут је преправљен за српско ухо: најпре у Кобилић, а затим у Обилић. Очигледно да потоњи Србљи нису могли никако поднети да њихов идеални јунак из Косовске битке има ма какве везе са кобилом, а још мање да је копиле у погрдном значењу те општебалканске речи, која је у румунском и арбанском сачувала сасвим пристојно значење. [...] Одатле следи да би се успешно могле изучавати народне песме и приче балканске само онда ако би се водило рачуна о везама које уједињују ове народе и ако би се применила међубалканска поређења“. Трансформације кроз које је прошло Милошево презиме (Копилић – Кобилић - Обилић) дозвољава да се закључи како је и његово име било преправљено ин мелиус (Будимир 1969, б.п.).

Први пут у српској књижевности као један од главних ликова Албанац се јавља у роману Владана Ђорђевића (1844-1930) Кочина крајина (прво издање 1863. у Београду, а “друго прегледано издање” 1873. у Панчеву. Два главна лика, српски устаник Србин Коча и албански крџалија Кара-Фејзија, побратиме се у борби против Турака. “Цела Арбанашка није запамтила тога весеља како наста у стану Фејзијиним кад му у походе дође побратим Коча.” У IX поглављу је аутор нашао за потребно да истакне: “Неслога, то старо зло, које је

упропашћавало и упропашћује свако добро у Србима, упропастило је још један храбри народ, који по својој племенитости и јунаштву, по својој светлој прошлости и по својим јунацима као да је рођени брат Србину. То су Арбанаси ... Нема на далеко храбрости, којом Арбанаси јуришаше на Једрене” (Кочина Крајина, 1873: 107).

Српски историчар и политичар Стојан Новаковић је у листу Видовдан током 1862. објавио у наставцима превод романа пољског књижевника Михала Чајковског Крџалија. Приповетка из подунавских крајева, а због великог интересовања следеће године и као засебну књигу. У овом роману описани су Арнаути код Јаше, у Влашкој. “Чудно падаху у очи Јордаћеви коњаници арнаутски с њиховим шареним рухом ... Арнаутин Јордаћ, човек који је готов све дати за слободу и за свету веру”. Тада, 20-годишњи Стојан Новаковић у фусноти је написао напомену: “Овај је Јордаћ био Арнаутин а жесток јунак и храбар” (Чајковски, 1862).

У листу Млада Србадија, Уједињене омладине Србије, који је излазио у Новом Саду под уредништвом Антонија Хаџића, објављена је у октобру 1871. песма “Арбанији” коју је певао Секула Цветковић “Арбанас”. Она почиње стиховима: “Арбанијо, мајко мила,/ Распростири своја крила!, а завршава: “Где т’ је слава? где ли дика?/ И предака лепа слика?/ Свака правда право иште/ Устај, устај на бојиште!” (Ова песма поново је штампана у листу Албанија, 10. јуна 1905. који је излазио у Београду) (Млада Србадија 1871 : 26).

Весници повећаног међусобног интересовања двају народа представљају двојезични или вишејезични речници. Везано за српски и албански језик први речник је штампан у Београду 1873. године Речник од четири језика (српски, македонски, арбанаски и турски) Ђорђа Пуљевског (1838-1895), архитекте из Галичника, код Дебра, у Западној Македонији. Аутор се на књизи тројако потписао, на српском и македонском Ђорђе Пуљевски, на албанском Ђорђи Пуљес и на турском Ђорђе Пуљеоглу. Речник обухвата око 1000 конверзационих фраза, а албанске и турске речи штампане српском ћирилицом (Пуљевски, 1873). Ова књига, у ствари, представљала први практични приручник за учење ових језика. Две године касније (1875), исти аутор је, опет у Београду, објавио и Речник од три језика. Македонски, арбански и турски, такође у облику конверзационих фраза и са ћириличким словима за албанске и турске речи (Пуљевски, 1875).

У Београду се 1902. појавио Српско-арнаутски речник, који је саставио Љубомир Кујунџић (потписао се као Љуб. Попа Д. Кујунџић - Ђаковац, родом је из Ораховца. Део детињства је провео у Ђаковици, где му је отац Дамњан био поп, а у Београду је завршио основну школу. У предговору речника обраћа се читаоцу следећим речима: "Наше суседство с Арнаутима, наши наравни односи, давно захтевају да добро познајемо језик тога народа, с којим се данас у Старој-Србији и неком делу Маћедоније морамо рачунати као с главним фактором. Данас ниједан наш чинилац у Ст. Србији и Маћедонији - а нарочито на Косову – не може без овог језика вршити посао успешно толико и тако као што би могао с њим.» Албанске речи су наведене ћириличним писмом. (Кујунџић, 1902)

У Албанији је 1933. штампан мали практични Војни конверзациони приручник (*Manual bisedimi me landë ushtarake*), на 65 страница малог формата, у коме је обухваћено око 900 речи и 350 фраза на албанском, италијанском и југословенском (српском) (*Manual 1933*).

У Београду је 1935. штампан Речник арбанско-српскохрватски, од слова А до Ђ, са око 14.000 речи, који је саставио Албанац из Скадра Лук Лукај, који је као емигрант живео у Дубровнику, а чија је супруга била Јелисавета Начић, прва жена архитекта у Србији (Лукај, 1935).

После другог светског рата, у социјалистичкој Албанији, одмах је придата важност хитној изради двојезичног Српскохрватско-албанског речника (1947), на чему је ангажована најјача екипа лингвиста у Тирани – Александ Цувани, Костаћ Ципо, Ећрем Чабеј, Алекс Буда и др., а са југословенске стране сарађивали су Војислав Данчетовић, Загорка Филиповић и Иван Брабец. Речник садржи око 15 хиљада речи, а српско-хрватске речи штампане су ћириличним писмом (Речник : Fjalor, 1947).

Половином 1946. је у Београду Савет за науку и културу Владе Југославије ангажовао идеолошки суспендованог професора др Хенрика Барића да састави Речник српскога или хрватскога и арбанаскога језика. На том послу су му се 1948. придружила два млада Албанца, студенти у Београду, Хилми Тачи и Хасан Калеси (*Barić 1950*).

У Приштини је 1953. штампан Речник српскохрватско-албански Сокоља Доброшија, који садржи око 40.000 речи (српскохрватске речи су дате у ћириличном писму), на 757 страница (Dobroshti 1953).

Закључак

Културни и фолклорни међуутицај на науку вековима су пригушивале историјске околности кроз које су пролазила Срби и Албанци, зависно од ступња њиховог културног развоја и могућностима међусобне културне артикулације. Захваљујући настојањима и умећем појединаца, спонтано су се преламали разни видови културног и фолклорног прожимања. У датим тренуцима искрсавала су дела и сазнања која су Србе и Албанце упућивала једне на друге. Такво стање трајало је до половине двадесетог века. До наглог културног зближавања између Албанаца у Албанији и Југославији и народа Југославије, односно Србије, дошло је 1945-1948. године, а затим је изненада настао прекид међудржавних односи. Кад је реч о Албанцима у Југославији (на Косову, у Македонији и Црној Гори), културни односи су успостављени тек 1945. године, јер је пре тога била тотална забрана албанског писма и образовања најпре у Османском Царству до 1912, а после у Краљевини Србије 1912-1918. и Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца/Југославије. У шездесетим и седамдестим година прошлог века развијала се плодна културна, просветна и научна сарадња институција између Београда и Приштине, посебно културна сарадња међу научницима, стручњацима, културним радницима, уметницима, што ће се нагло прекинути крајем осамдесетих година због погоршавања политичке ситуације. Опет је завладало време „пригушених историјских околности“.

Извори и литература

- Ana di Lelio, *Kosovska bitka u albanskom epu*, Beograd, 2010, prevela Slobodanka Glišić. Omari, Anila, *Marrëdhëniet gjuhësore shqiptaro-serbe*, Botimet Albanologjike, Tiranë, 2012.
- Арнауцке песме, „Записи народних песама других народа“, у: О Црној Гори – Разни списи, сабрана дела Вука Караџића, књ, XVIII, Београд, 1972.
- Архив за арбанаску старину, језик и етнологију, Београд, I, 1923.

- Банашевић, Никола, Циклус Марка Краљевића и одједи француско-талијанске витешке књижевности, Скоље, 1935
- Dobroshi, Sokol, *Fjaluer serbokroatisht-shqip:Rečnik srpskohrvatsko-albanski*, Prishtinë, 1953, XXXVIII, 757 str.; 21 cm.
- Halili, Rigels, *Narod i njegove pesme*, Beograd, 2016. Prevela s poljskog Jelena Jović.
- Henrik, Barić, *Rečnik srpskoga ili hrvatskoga i arbanaskoga jezika:Fjalor i gjuhës sërbishte ose kroatishte dhe i shqipes*, Zagreb:Jugoslavenska akademija, Zagreb, 1950, XXIX, 672 str.; 21 cm.
- Hudhri, Ferid, *Shqiptarët në artin botëror*, Tiranë, 2012.
- Imami, Petrit, *Origjina e fjalëve të gjuhës shqipe*, Buzuku, Prishtinë, 2012.
- Imami, Petrit, *Srbi i Albanci kroz vekove*, 3, Beograd, 2017.
- Jokl, Norbert, „Vuks albanische Liedersammlung, herausgegeben und mit sprachwissenschaftlich-sachlichen Erläuterungen versehen, *Zbornik filoloških i lingvističkih studija A. Beliću povodom 25-godišnjice naučnog rada posvećuju njegovi prijatelji i učenici*, Beograd, 1921.
- Будимир, Милан, „Вукова буна“, у: Са балканских источника, Београд, 1969, б.п. <http://www.skripta.info/wp-content/uploads/2016/03/Milan-Budimir-Sa-bal-kanskih-istocnika.pdf>
- Вук Стеф. Караџић, Српски рјечник, Београд, 1935.
- Чажановић, Веселин, Мотиви прве анраутске песме о Боју на Косову, Архив за арбанаску старину, језик и етнологију, Београд, I, 1923.
- Чажковски, Михаил, Крџалија. Приповетка из подунавских крајева, Београд, Државна штампарија, 1863, [4]+328, 20 cm.
- Ђорђевић, Владан, Приповетке Владана Ђорђевића. Књ.. 1, Кочина крајина : историјски роман, Београд, 1863, [9], 280 str.; 21 cm; Књ. 2, Књ.. 1, Кочина крајина : историјски роман, Панчево, 1873, 334 str.; 16 cm
- Ђорђевић, Владан, Кочина Крајина, историјски роман, друго прегледно издање, Панчево 1873.
- Костић, Мита, „Албаношки покрет у нашој науци“. *Јужни преглед*, IV, Скопље, 1924, br. 38-39, 715-718).
- Кујунџић, Љубомир, Српско-арнаутски речник, изradio Љуб. Попа Д. Кујунџић, Београд, 1902. 138 str.; 20 cm
- Lord, Albert, „Kosovska bitka u albanskim i srpsko-hrvatskim usmenim pesmama, *Studies on Kosova*, Columbia University Press, preuzeto iz: Ana di Lelio, *Kosovska bitka u albanskom epu*, Beograd, 2010. Prevela Slobodanka Glišić.
- Lukaj, Luka *Fjaluer shqip-srbohrvatisht:Rečnik arbanasko-srpskohrvatski*, Beograd, 1935, 288 str.; 18 cm
- (Manual, 1933) *Manual bisedimi me landë ushtarake në shqip-italisht-sllavisht me 1350 fjalë e shprehje*, Tiranë, 1933.
- Млада Србадија, II, Нови Сад, 1871:26
- Нушић Бранислав, Бранково коло, Цвеће са истока III (Арнаутска), br. 11. 1885, str. 334.
- Плана, Шефћет, „Вукови записи албанских народних песама“, у: Зборник радова XXXIV конгреса Савеза удржења фолклориста Југославије, Тузла, 1987.
- Пуљевски, Ђорђе, 1875) Речникъ отъ четири јазика, скројен и написан отъ Ђорђа

- Пуљџвски, архитекта у Галичник окружје дибранско, I-а част, Београд 1873. (Речник : Fjalor) *Srpskohrvatski rečnik:Fjalor serbokroatisht-shqip*, Tirana, 1947, 407 str.
- Stanišić, Vanja, *Srpsko-albanski jezički odnosi*, Beograd, 1995. Štampano
- Stojančević,Vladimir *Rad Vuka Karadžića na albanološkim istraživanjima, Gjurmime albanologjike*, 1, Prishtinë, 1962.
- Цвијић, Јован, О научном раду и о нашем универзитету, Београд, Веоградски универзитет, 1907.
- Šufflaj, Milan, *Srbi i Arbanasi (njihova simbioza u srednjem veku)*, Beograd, 1925. [Reprint, Sarajevo, 1990].

Nailje Malja-Imami
Lidija Beko

SERBIAN-ALBANIAN CULTURALAND THE FOLKLORE IMPACT OF SCIENCE AND LANGUAGE

Summary

Serbs and Albanians are two nations who have spent the whole millennium living in the neighborhood of the Balkan Peninsula and in their languages there are traces of certain borrowings in their words and word culques. Their influences for centuries depended on the historical circumstances through which two people passed, through cultural development and the possibilities of mutual cultural articulation. Several centuries have passed since the first contacts of educated people for the culture of their neighbors, primarily by the Serbs (Dositej, Vuk). The centuries-old Serbian-Albanian linguistic and phoclory contacts have sparked the special attention of numerous foreign linguists, foklorists and balkanologists. Special interest was initiated by the folklore Serbian-Albanian prevasions. With this work we wish to encourage further research in this field.

Key words: science, language, lexicon, folklore, culture, Albanian language, Serbian language